

บทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ ทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5

The Role of Dhammayuttika Ecclesiastic on the Promotion of Political Ideology in the Reign of King Rama V

พระมนตรี รอดแก้ว (Phra Montri Rotkaew)*

ประโยชน์ สงกกลิ่น (Prayote Songklin)**

บทคัดย่อ

บทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีส่วนสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงให้รูปแบบของการปกครองในประเทศเป็นรูปร่างและมีระบบที่ชัดเจนขึ้น การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองผ่านระบบการศึกษา การเทศนาสั่งสอนและพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ตามกรอบการศึกษาค้นคว้าคือ บทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมือง เฉพาะในรัชกาลที่ 5 คือนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2411-2453 โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสารที่เป็นเอกสารชั้นรอง คือ หนังสือ วิทยานิพนธ์และบทความ การนำเสนอผลการศึกษานี้หาและข้อมูลโดยวิธีพรรณนาไวยาหาร

ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

1. บทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองผ่านระบบการศึกษาและการเทศนาสั่งสอนในสมัยรัชกาลที่ 5 พบว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทบาทของธรรมยุตได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง โดยผ่านระบบการจัดการศึกษา การเทศนาสั่งสอน และความพยายามของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เพื่อให้รัฐหรือประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าสามารถดำรงรักษาเอกราชไว้ได้ นอกจากนั้น พระธรรมเทศนาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ยังมีจุดมุ่งหมายสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาของรัฐ คือ การรวมอำนาจการปกครองเข้าสู่ส่วนกลาง โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นการนำเอาแบบการศึกษาของตะวันตกเข้ามาประยุกต์กับการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ธรรมยุต และยังเป็นการสนองต่อนโยบายของรัฐ เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ จะเห็นได้ว่าบทบาทของธรรมยุติกนิกายในด้านการเทศนามีส่วนช่วยผลักดันให้อุดมการณ์ทางการเมือง แพร่กระจายไปอย่างรวดเร็ว อันเป็นประโยชน์ต่อการปกครองบ้านเมือง ซึ่งไม่ขัดต่อหลักนโยบายของประเทศในขณะนั้นแต่ประการใด สาเหตุเพราะรัฐมีแรงผลักดันหรือเครื่องมืออันเกิดจากการอาศัยคณะสงฆ์ธรรมยุตนั้นเป็นการดำเนินการแบบค่อยเป็นไป ซึ่งเข้ากับประชาชนได้ดีในการกระจายแนวคิด นโยบายไปสู่ประชาชน

คำสำคัญ: บทบาท คณะสงฆ์ อุดมการณ์ทางการเมือง คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย

Keywords: Role, Ecclesiastic, Political Ideology, Dhammayuttika Ecclesiastic

* นิสิตหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาการบริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

2. บทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองโดยผ่านพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ในสมัยรัชกาลที่ 5 พบว่า รูปแบบการปกครอง คณะสงฆ์เป็นระบบแบบรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง โดยการปกครองสูงสุดอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความชัดเจน มีระบบมีระเบียบและอยู่ในรูปแบบเดียวกันกับฝ่ายอาณาจักรในแง่กฎหมาย เพื่อให้รัฐสามารถถ่ายทอดหรือส่งผ่านอุดมการณ์ที่รัฐต้องการส่งต่อไปยังพลเมืองของตน โดยอาศัยคณะสงฆ์ในต่างจังหวัดให้ช่วยกันจัดการศึกษาของชาติ ภายใต้การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ผ่านทางพระราชบัญญัติ และมีอำนาจในการแบ่งส่วนการปกครองออกเป็นสังฆมณฑล โดยให้วัดเป็นศูนย์กลางของการจัดการศึกษาแก่ประชาชน และให้พระสงฆ์เป็นครูสอนหนังสือแก่นักเรียนทั่วประเทศ โดยให้พระพุทธรูปศาสนากับการศึกษารวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ยังผลให้เกิดศีลธรรมจรรยาที่ดั่งงามแก่ประชาชนทั้งหลาย

โดยสรุป บทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมือง โดยผ่านระบบการศึกษา การเทศนาสั่งสอนและพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 มีส่วนช่วยให้อุดมการณ์ทางการเมือง อันเป็นประโยชน์ต่อการปกครองบ้านเมือง เป็นการเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองของรัฐแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีการใช้พระพุทธรูปศาสนาเพื่อรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์และสร้างความชอบธรรมในการปกครองอย่างเด่นชัด และสื่อสารถ่ายทอดนโยบายตลอดจนอุดมการณ์รัฐไปสู่ราษฎร เพื่อให้ราษฎรมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์

Abstract

The role of Dhammayuttika Nikaya, especially in the reign of King Rama V had the major impact on the changing of politics form in Thailand that had more clearly on structural and systematically. The purpose of this study were investigated on the role of Dhammayuttika ecclesiastic on promotion of political ideology through education system, the sermons preached and the promulgation of the Act of Ecclesiastical Administration of 1903 in the fifth reign. According the framework of this study was the role of Dhammayuttika ecclesiastic on promotion of political ideology , especially in the fifth reign from 1868 -1910, by studying on secondary documents, textbook , thesis and journal. The presentation of context and data studied result by using the descriptive method.

The results of the study were as follows :

1. The role of Dhammayuttika ecclesiastic on promotion of political ideology through education system,the sermons preached in the fifth reign found that in the reign of King Rama V the role of Dhammayuttika ecclesiastic had widely expanded through education system, the sermons preached and the efforts of Pra MahaSamana Chao on making the state or country had more progressed that able to maintain its independence as possible. The preaching of the Pra MahaSamana Chao had aimed that related to the goal of state education including centralization , especially the education management in the fifth reign to bring the education model from the west to apply for using on the Dhammayuttika ecclesiastic education and also in response to government policy to strengthen the unity of the nation. It can be see that the role of Dhammayuttika denominations in the sermon has helped to push on the political ideology spread rapidly that will be beneficial on the politics of the country. It was not contrary to any policies of the countries. Because the state has the momentum or tools that arising from the Dhammayuttika denominations. It was a gradual process which suitable for the public to spread the policy concepts to the public.

2. The role of Dhammayuttika ecclesiastic on promotion of political ideology through the promulgation of the Act of Ecclesiastical Administration of 1903 in the fifth reign found that the politics form in the ecclesiastic was the centralization system that the sovereignty was used by the King. This is to manage the politics form of the ecclesiastic in Thailand had more clearly on the structural and systematically with uniform in terms of law that the state can be transmitted or handed on to their citizens. By using the ecclesiastic in the provinces to help of national education management under the rules governing on ecclesiastical discipline through the Act and has the authority to divide the administrative district into the diocese. The temples will be the center to educate the public and the ecclesiastic will be teachers to teach the students throughout the country. The Buddhism and education are unity also contribute to good morals among the people.

In summary, the role of Dhammayuttika ecclesiastic on promotion of political ideology through education system, the sermons preached and the promulgation of the Act of Ecclesiastical Administration of 1903 helped on the political ideology that beneficial to the politics of the country to dissemination the political ideology of the state by using Absolute Monarchy. Buddhism has been used to preserve the monarchy and establish the legitimacy of the regime evidently. The communications on policies as well as the ideology of the state to people that can make the people to be loyal to the king.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นบ่อเกิดของขนบธรรมเนียม ประเพณี กฎเกณฑ์ กฎหมาย ค่านิยม วิถีชีวิตของชาวไทย อีกทั้งยังส่งผลต่อการปกครองโดยชนชั้นนำได้นำเอาสาระสำคัญทางพระพุทธศาสนามาช่วยส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมือง ดังที่รู้จักกันในนามระบบธรรมราชา (พระมหาสุพล ศิริ, 2541) สมัยต้นรัตนโกสินทร์ความคิดทางศาสนาและโลกทัศน์ของชนชั้นนำ โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์เปลี่ยนแปลงเป็นอันมาก เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ความเชื่อเรื่องโครงสร้างของจักรวาลตามแบบของไตรภูมิก็จะถูกสั่นคลอนไปด้วย ทำให้พื้นฐานความคิดของชนชั้นนำเริ่มเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2525) การปฏิรูปพระพุทธศาสนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) เป็นการปฏิรูปครั้งที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังผนวชเป็น “วชิรญาณภิกขุ” เป็นผู้ทรงปฏิรูป ผลของการปฏิรูปครั้งนี้ทำให้เกิดคณะสงฆ์นิกายใหม่ขึ้นมา คือ “ธรรมยุติกนิกาย”

คณะสงฆ์ที่ดั่งขึ้นใหม่นี้มีการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เข้าถึงพระสัทธรรมเพื่อให้สอดคล้องกับความเจริญทางวิทยาศาสตร์ (เวลลา, วอลเตอร์ เอฟ, 2514) ด้วยสถานะความเป็นเจ้าของวชิรญาณภิกขุทำให้พระองค์ทรงสามารถสร้างคณะสงฆ์นิกายใหม่โดยไม่ถูกเบียดเบียนจากรัฐ และได้รับการอุดหนุนจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอยู่เสมอ ทั้งยังมีความสัมพันธ์อันดีกับตระกูลขุนนางที่มีอิทธิพลทางการเมืองสูง และเหตุผลทางด้านอุดมการณ์ศาสนา นิกายที่พระองค์ทรงดั่งขึ้นสอดคล้องกับความคิดของชนชั้นนำในสมัยนั้นที่เริ่มเปลี่ยนแปลง (อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2541) ด้านความผูกพันระหว่างพระมหากษัตริย์กับคณะธรรมยุติกนิกายจากประวัติของคณะธรรมยุติกนิกายที่ผู้ก่อตั้งนิกายได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ ทำให้มีความผูกพันกับราชสำนักอย่างใกล้ชิด ดังนั้นแนวทางในการสนับสนุนพระราชกรณียกิจโดยธรรมยุติกนิกายจึงเชื่อมโยงกับความคิดของผู้ปกครองในเรื่องกษัตริย์และรัฐ (อนันต์ วิริยะพินิจ และณนาท อนุพงศ์พัฒน์, 2549 27)

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นปีที่ต้องเผชิญหน้ากับมหาอำนาจตะวันตก จำเป็นต้องปฏิรูปและเปลี่ยนแปลงประเทศด้านต่าง ๆ ได้แก่ งานด้านการคลัง กฎหมาย และงานด้านการปกครอง ปัญหาสำคัญในเวลาต่อมาคือการถูกคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยม ซึ่งระบบราชการของไทยในขณะนั้นไม่มีประสิทธิภาพพอที่จะสร้างความเข้มแข็งมั่นคงในการต่อต้านการคุกคามนี้ได้ (บุศรา เกียรติอุตสาหกุล. 2546 : 66) ด้วยสถานการณ์ดังกล่าวทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเลือกใช้พระราชโอรสที่จะตั้งอำนาจเข้าสู่องค์พระมหากษัตริย์ ตลอดจนการปฏิรูประบบการบริหารแผ่นดินเสียใหม่ ทั้งด้านการศึกษา การปกครอง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม (ภัชราพร ช้างแก้ว, 2530) เพื่ออนุวัตตามการปกครองของแผ่นดิน โดยมุ่งหวังให้การปกครอง คณะสงฆ์เป็นระบบรวมศูนย์อำนาจ เพื่อสร้างเอกภาพของการบริหารคณะสงฆ์ ซึ่งความเป็นระเบียบในการบริหารคณะสงฆ์จะอำนวยความมั่นคงให้เกิดแก่อาณาจักร และจะยังประโยชน์ด้านการศึกษา และศีลธรรมจรรยาของประชาชน ในด้านการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ออกมาประกาศใช้ ถือได้ว่าดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ที่ทรงมีพระราชปรารภไว้อย่างชัดเจนว่า ถ้าการปกครองสงฆ์มณฑลเป็นไปตามแบบแผนอันเรียบร้อย พระศาสนาก็จะรุ่งเรืองถาวร และจะชักนำประชาชนทั้งหลายให้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาในวาท ประพจน์ สัมมาปฏิบัติและร่ำเรียนวิชาคุณในสังฆสำนักยิ่งขึ้นเป็นอันมาก ทั้งนี้ เพราะการปกครองในฝ่ายอาณาจักรนั้นได้รับการปรับปรุงพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปก่อนหน้านี้แล้ว หลายสิ่งหลายประการ จนปรากฏผลเป็นที่ประจักษ์กันโดยทั่วไป (กรมการศาสนา 2525 : 116)

ดังนั้น ผู้วิจัยในฐานะที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ธรรมยุต จึงมีความสนใจที่จะศึกษาบทบาทแนวคิดของคณะสงฆ์ธรรมยุตในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 จากระบบการศึกษาและนำไปสู่การเทศนาสั่งสอน ภายใต้โครงสร้างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ที่มีความสำคัญต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมือง

ซึ่งผลจากการวิจัยในครั้งนี้จะไปเผยแพร่ให้สังคมได้รับรู้และเป็นแนวทางให้กับคนที่สนใจในอุดมการณ์ทางการเมืองต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองโดยผ่านระบบการศึกษาและการเทศนาสั่งสอนในสมัยรัชกาลที่ 5
2. เพื่อศึกษาบทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองโดยผ่านพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ในสมัยรัชกาลที่ 5

ประโยชน์ที่ได้รับการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงบทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมือง โดยผ่านระบบการศึกษาและการเทศนาสั่งสอนในสมัยรัชกาลที่ 5
2. ทำให้ทราบถึงบทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมือง โดยผ่านพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ในสมัยรัชกาลที่ 5

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้จะศึกษาบทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมือง เฉพาะในรัชกาลที่ 5 คือ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2411 - 2453

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกทางอุดมการณ์ทางการเมืองในช่วงรัชกาลที่ 5 พฤติกรรมนี้เป็นสิ่งที่สังคมกำหนด โดยผ่านระบบการศึกษาและการเทศนาสั่งสอน ซึ่งมีความผูกพันอยู่กับความรู้สึกริเริ่มของผู้ปฏิบัติและความคาดหวังของผู้อื่น ในสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานภาพนั้น ๆ
2. พระสงฆ์ หมายถึง ผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาและผู้ที่สืบทอดพระพุทธศาสนา ซึ่งดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับอุดมการณ์ทางการเมือง เช่น สมเด็จพระสังฆราชเจ้า พระราชาคณะพระธรรมจาริก ในสมัยรัชกาลที่ 5

3. คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย หมายถึง กลุ่มหรือคณะพระภิกษุสงฆ์ผู้สืบศาสนทายาทฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ซึ่งเป็นพระสงฆ์ที่แยกออกมาจากคณะสงฆ์เดิมของไทย แต่ได้รับการอุปสมบทอีกครั้งในราชมณิกาย โดยการปรับปรุงแก้ไขข้อวัตรปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

4. อุดมการณ์ทางการเมือง หมายถึง รูปแบบแนวคิดหรืออุดมการณ์ทางการเมือง ที่ต้องการบรรลุร่วมกัน ในสมัยรัชกาลที่ 5 ภายใต้ระบบการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยมีกรอบแนวคิด 2 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านระบบการศึกษาและการเทศนาสั่งสอน 2) ด้านพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121

ระเบียบวิธีการวิจัย

ใช้รูปแบบการศึกษาคำวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ดังนี้

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบไปด้วย หนังสือวิทยานิพนธ์ บทความ ซึ่งค้นหาได้จากห้องสมุดต่าง ๆ โดยเฉพาะศูนย์เอกสารแห่งประเทศไทย สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และจากสำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

2. ขั้นการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการทดสอบความถูกต้องของเอกสารชั้นรองนี้ จะนำข้อเท็จจริงที่รวบรวมมาทั้งหมดมาเปรียบเทียบกัน เพื่อหาข้อมูลที่ตรงกัน และเสริมกันในส่วน เพื่อยืนยันความถูกต้องของข้อมูลที่จะนำมาวิเคราะห์

3. ขั้นการสรุปผลการศึกษา

ใช้วิธีการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยนำข้อมูลที่ได้อาจจัดระเบียบใหม่ เพื่อให้ทราบบทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5

สรุปผล

การศึกษบทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมือง ตามกรอบการศึกษาค้นคว้าสามารถสรุปผลได้ ดังนี้

1. บทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองโดยผ่านระบบการศึกษาและการเทศนาสั่งสอน กล่าวคือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือได้ว่าธรรมยุตมีบทบาทต่อสังคมเป็นอย่างมาก นับเป็นยุคสมัยที่ธรรมยุตมีบทบาทต่อสังคมสูงสุด เนื่องจากว่าบทบาทของธรรมยุตมิได้หยุดเพียงแค่การทำหน้าที่อบรมจริยธรรมต่อสังคมเท่านั้น หากแต่ยังทำหน้าที่ในการเผยแผ่อุดมการณ์ของรัฐไปสู่พลเมืองด้วยวิธีการจัดการศึกษาและการเทศนาที่เคยใช้เป็นหลัก บทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตด้านการจัดการศึกษามีหลายประการ เช่น การจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จทอดพระเนตรกิจการของมหามกุฏราชวิทยาลัย นับเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ว่า การจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้นนั้นเกิดผลดี โดยผลดีดังกล่าวไม่ได้จำกัดเฉพาะแต่การศึกษาของพระภิกษุสามเณรและของกุลบุตรทั่วไปเท่านั้น หากแต่ยังช่วยให้ทัศนคติที่ชาวบ้านมีต่อพระสงฆ์เปลี่ยนไปในทางที่ดี

นอกจากนั้นการจัดการศึกษาในหัวเมือง คณะสงฆ์ธรรมยุตเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษา ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากพระราโชบาย ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการจัดการศึกษาให้แพร่หลายออกไปสู่หัวเมือง โดยพระองค์ทรงมอบหมายให้สมเด็จพระยาบรมมหาราชวังโรสรับผิดชอบจัดการศึกษาในระดับพื้นฐานหรือโรงเรียนมูลสามัญศึกษา โดยมีเป้าหมายให้ราษฎรมีความประพฤติดีมีความรู้วิชาสูงขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือประกอบกิจการสร้างความเจริญแก่บ้านเมือง โดยต้องเรียนรู้วิชาทั้ง 4 ประเภท คือ อ่าน เขียนหนังสือไทย ส่วนกลาง (อักขรวิธี) เลข วิชาเลี้ยงชีพ และจรรยา (เบญจศีลเบญจธรรม) ซึ่งวิชาจรรยานี้มีเนื้อหาที่ปลูกฝังสร้างจิตสำนึกของคนในชาติให้ตระหนักในปัญหาอิสรภาพของบ้านเมืองจากการรุกรานของชาติตะวันตกและทรงมีจุดประสงค์เพื่อสั่งสอนให้ประชาชนมีความประพฤติดี

มีความสามารถในการประกอบอาชีพ และเป็นพลเมืองดีของประเทศ ซึ่งมีจุดเน้นอยู่ที่ผลของการศึกษาที่บุคคลพึงมีต่อรัฐ ดังปรากฏชัดเด่นในพระราชหัตถเลขาเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาแผนใหม่เพื่อบรรลुวัตถุประสงค์ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการศึกษาหัวเมืองขึ้น เนื่องจากมีความจำเป็นที่จะต้องขยายการศึกษาออกไปโดยเร็ว จึงต้องอาศัยวัดและพระสงฆ์ทั้งนี้ในเวลานั้นรัฐบาลขาดแคลนงบประมาณที่จะสร้างโรงเรียนและจ้างครู ขาดบุคลากรที่มีความสามารถที่จะทำหน้าที่เป็นครู ประชาชนมีความนิยมในการส่งบุตรหลานเข้ารับการศึกษากจากวัดจึงจำเป็นต้องอาศัยวัดและพระสงฆ์เป็นสำคัญ และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเลือกผู้สำเร็จธรรมยุตให้เป็นผู้ดำเนินการในเรื่องดังกล่าวเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ การจัดการศึกษาหัวเมืองได้ทรงจัดรูปแบบการจัดการศึกษาซึ่งมีลักษณะคล้ายกันกับหลักสูตรของมหาวิทยาลัย มีการสอบความรู้ในหัวเมือง การสอบความรู้ในหัวเมืองได้ใช้หลักสูตรของมหาวิทยาลัยและใช้ตำราเรียนของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสในการจัดการศึกษาหัวเมืองของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ พระองค์ได้ทรงนิพนธ์หนังสือเพื่อใช้เป็นแบบเรียนและเพื่อใช้สั่งสอนราษฎร และยังมีบทบาทการจัดการศึกษาภายหลังปี พ.ศ. 2442 แม้ว่าจะประสบผลสำเร็จในการขยายปริมาณโรงเรียนออกไปในมณฑลต่าง ๆ และการนำเอาหลักสูตรการสอบของมหาวิทยาลัยมาใช้ก็ตาม มีอุปสรรคที่ทำให้การขยายการศึกษาไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างเต็มที่ เช่น การขาดแคลนตำราเรียน งบประมาณ บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการศึกษาแบบใหม่ และอุปสรรคทางด้านการศึกษา นักเรียนมาเรียนไม่สม่ำเสมอ เมื่อพิจารณาประเด็นการสร้างรัฐชาติและความจงรักภักดีต่อองค์พระมหากษัตริย์ จะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการจัดการศึกษา ที่ได้นำเอาแบบการศึกษาของตะวันตกเข้ามาประยุกต์กับการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ธรรมยุต อันเป็นการจัดการศึกษาโดยพยายามหาวิธีการสนับสนุนและส่งเสริมให้วัดและคณะสงฆ์จัดตั้ง

วัดให้เป็นโรงเรียน ดังนั้นโรงเรียนหลวงที่จัดตั้งขึ้นภายในพระบรมมหาราชวังจึงได้ขยายตัวออกมาสู่โรงเรียนในวัดและเปิดโอกาสให้ราษฎรสามัญได้เข้ารับการศึกษาร่วมกัน อันจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาและประเทศชาติ และเป็นการจัดการศึกษาที่ปลูกฝังให้ราษฎรเป็นพลเมืองที่ดีและยอมรับบทบาทหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ ตลอดจนมีความสำนึกในความเป็นปวงร่วมกัน อันก่อให้เกิดความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และเกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ นอกจากนี้การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ธรรมยุตยังใช้ภาษาและอักขรวิธีของไทยภาคกลางในการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ ที่มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนต่อนโยบายของรัฐบาล

2. บทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองโดยผ่านพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ในสมัยรัชกาลที่ 5 เพื่อที่จะให้การปกครองคณะสงฆ์เป็นระบบแบบรวมศูนย์อำนาจ เพื่อสร้างเอกภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ โดยการปกครองสูงสุดยังอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับการปกครองของสังคมในขณะนั้น โดยตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ให้เป็นแบบแผนและเพื่อกำหนดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้อยู่ในรูปแบบเดียวกันกับฝ่ายอาณาจักรในแง่ของกฎหมาย กล่าวคือ ได้ให้อำนาจรัฐเข้าไปจัดการควบคุมพระสงฆ์ได้เต็มที่ และการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคมีโครงสร้างของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ โดยมีลักษณะที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การจัดระเบียบ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคคู่ขนานไปกับการบริหารราชการแผ่นดิน ส่วนภูมิภาค กล่าวคือ มีการแบ่งส่วนการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็นสังฆมณฑล มีเจ้าคณะมณฑลที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งจากพระราชอาคันตุกะเป็นผู้ดูแลกิจการคณะสงฆ์ในสังฆมณฑลนั้น ๆ โดยที่การจัดโครงสร้างการบริหารและการปกครองคณะสงฆ์มีลักษณะคู่ขนานกับโครงสร้างการบริหารและการปกครองของฝ่ายอาณาจักร เมื่อพิจารณาถึงข้อดีของการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ คือ ทำให้ระบบการปกครองคณะสงฆ์มีความชัดเจนขึ้น มีระบบมีระเบียบมากขึ้นในการจัดการปกครองสงฆ์

โดยพระราชบัญญัติฉบับนี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะการปกครอง
ส่วนกลางเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการปกครองส่วน
ต่างจังหวัดด้วย เพื่อให้รัฐสามารถถ่ายทอดหรือส่งผ่าน
อุดมการณ์รัฐที่ต้องการส่งต่อไปยังพลเมืองของตน
โดยคณะสงฆ์ในต่างจังหวัดเป็นเครื่องมือหรือกลไกสำคัญ
ของรัฐในการจัดการศึกษาแบบใหม่ที่รัฐถือว่าเป็น
การปฏิรูปการศึกษาให้ทันสมัย และส่งเสริมให้พลเมือง
ของตนมีความพร้อมและมีศักยภาพที่สอดคล้องกับ
อุดมการณ์

อภิปรายผล

ผลการศึกษาบทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อ
การส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมือง ซึ่งผลการศึกษา
ข้อสนใจและได้นำมาอภิปรายผลดังนี้

1. บทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริม
อุดมการณ์ทางการเมืองโดยผ่านระบบการศึกษาและ
การเทศนาสั่งสอน จากการศึกษาพบว่า ในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทบาทของธรรมยุต
ได้ขยายออกได้อย่างกว้างขวาง โดยผ่านระบบการจัด
การศึกษา การเทศนาสั่งสอน และความพยายามของ
พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เพื่อให้รัฐ
หรือประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าสามารถดำรงรักษา
เอกราชไว้ได้ ผลการศึกษาได้ส่วนดังกล่าวนี้สอดคล้อง
กับการศึกษาของ อนันต์ วิริยะพินิจ และนันทา
อนุพงศ์พัฒน์ (2549: บทคัดย่อ) ซึ่งได้ศึกษาการปฏิรูป
พุทธศาสนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า การปฏิรูปทางด้าน
พุทธศาสนาโดยเฉพาะทางด้านคณะสงฆ์นับได้ว่ามี
ส่วนสำคัญยิ่งเป็นผลให้รูปแบบของการศึกษาประเทศเป็น
รูปเป็นร่างและมีระบบที่ชัดเจนขึ้น กล่าวคือเป็นการปฏิรูป
ที่แผ่ไปถึงการปรับปรุงคุณภาพประชากร เพื่อเตรียมคน
เข้าสูการมีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ โดยอาศัย
สมเด็จพระเจ้าอนงยาเออ คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
ราชานุภาพเป็นเรียวแรงสำคัญร่วมกับขุนนางช่วยกัน
เสนอความคิดในการปฏิรูปสถาบันพระพุทธศาสนา
เพื่อให้สอดคล้องกับการปฏิรูปอื่น ๆ นอกจากนี้ผลการศึกษา

เพิ่มเติมพบว่า พระธรรมเทศนาของพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีจุดมุ่งหมายสอดคล้องกับ
จุดมุ่งหมายในการจัดการศึกษาของรัฐ ตั้งแต่การสร้าง
รัฐประชาชาติในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา

ด้านการจัดการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า
การจัดการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว เป็นการจัดการศึกษาที่ได้นำเอาแบบการศึกษา
ของตะวันตกเข้ามาประยุกต์กับการจัดการศึกษาของ
คณะสงฆ์ธรรมยุต อันเป็นการจัดการศึกษาที่ปลูกฝังให้
ราษฎรเป็นพลเมืองที่ดี และยอมรับบทบาทหน้าที่ของ
พระมหากษัตริย์ ตลอดจนมีความสำนึกในความเป็นมา
ร่วมกัน อันก่อให้เกิดความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์
และเกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนใน
ชาติ ผลการศึกษาในส่วนดังกล่าวนี้สอดคล้องกับ
การศึกษาของ บัณฑิต บุญศรี (2549) ซึ่งได้ศึกษาบทบาท
พระธรรมจาริกกับการสร้างจิตสำนึกความเป็นไทยของ
ชาวเขา พบว่า วิธีการหรือแนวทางที่พระธรรมจาริก
ได้นำไปสร้างแก่ชาวเขาให้เกิดจิตสำนึกในความเป็นไทย
นั้น มีหลายแนวทางด้วยกัน ซึ่งคณะพระธรรมจาริกที่นำ
เอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่และอบรมแก่
ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ตามชายแดนภาคเหนือ
ผ่านกระบวนการทางการศึกษา ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำให้
ชาวเขามีจิตเป็นกุศล กระทำในสิ่งที่ถูกต้อง ประพฤติ
ปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดีและเป็นพุทธศาสนิกชนที่รู้จัก
บุญคุณของแผ่นดินที่ตนอาศัยอยู่

ผลการศึกษาเพิ่มเติมพบว่า นอกจากนั้นการจัด
การศึกษาของคณะสงฆ์ธรรมยุตยังใช้ภาษาและอักขรวิธี
ของไทยภาคกลางในการเรียนการสอนวิชาต่าง ๆ
ที่มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนตอนนโยบายของรัฐบาล และ
การสร้างความเป็นเอกภาพของประเทศ ดังนั้นบทบาท
ของธรรมยุติกนิกายในด้านการเทศนาจึงมีส่วนช่วย
ผลักดันให้อุดมการณ์ทางการเมือง แพร่กระจายไปอย่าง
รวดเร็ว ดำเนินไปควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
ของรัฐบาล อันเป็นประโยชน์ต่อการปกครองบ้านเมือง
ส่งเสริมความเป็นเอกภาพของคนในชาติให้ดีขึ้น และ
การปกครองบ้านเมืองให้มีเสถียรภาพมากยิ่งขึ้น ส่งผลให้
รัฐหรือประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าสามารถดำรง

รักษาเอกราชไว้ได้ นับเป็นบทบาทที่สอดคล้องกับความจำเป็นและผลประโยชน์ของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างแท้จริง

ด้านความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างคณะสงฆ์กับรัฐ ผลการศึกษาในส่วนดังกล่าวนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ พระมหาปัญญา ลักษณะจันทร์ (2549) ซึ่งได้ศึกษากำเนิดและพัฒนาการของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ พบว่า รูปแบบการจัดโครงสร้างการปกครอง คณะสงฆ์แต่ละยุค แต่ละสมัยนั้น การรับและเลิกใช้รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์แต่ละครั้ง ล้วนเป็นผลจากการริเริ่มและความพยายามของอำนาจรัฐ ซึ่งคณะสงฆ์มีสิทธิที่จะใช้รูปแบบการปกครองตนเองที่ไม่ขัดหรือแย้งกับระบอบการปกครองของฝ่ายอาณาจักร ในยุคนั้น ๆ ผลการศึกษาเพิ่มเติมพบว่า ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจนั้น คณะสงฆ์ก็เป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ภายใต้การควบคุมอำนาจของรัฐตลอดมา และหลักการที่คณะสงฆ์ธรรมยุตใช้ในการดำเนินนโยบายก็ไม่ขัดต่อหลักนโยบายของประเทศแต่ประการใด สาเหตุเพราะรัฐจะต้องอาศัยแรงผลักดันหรือเครื่องมืออันเกิดจากการอาศัยคณะสงฆ์ในการดำเนินการแบบค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งเป็นหลักการที่เข้ากับประชาชนได้ดีในการขยายแนวคิด นโยบายไปสู่ประชาชน

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้นสามารถอภิปรายได้ว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญอย่างหนึ่งที่รัฐใช้ในการพัฒนาประเทศ การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือที่ถ่ายทอดอุดมการณ์จากส่วนกลางลงไปสู่ท้องถิ่นในชนบท เพื่อพัฒนาราชภพให้มีลักษณะตามที่รัฐพึงปรารถนา โดยรัฐได้อาศัยความเชื่อในทางพุทธศาสนาที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองและสังคมถ่ายทอดผ่านทางคณะสงฆ์และโรงเรียนวัดตามท้องถิ่นทั่วพระราชอาณาจักร เพื่อเสริมสร้างความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และสร้างความชอบธรรมในการปกครองของรัฐส่วนกลาง โดยเฉพาะการจัดการศึกษา ของคณะสงฆ์ธรรมยุตที่ปลูกฝังให้เยาวชนของชาติเป็นพลเมืองที่ดี มีคุณธรรม และมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเพื่อการพัฒนาที่ดีขึ้น แม้ว่าในทางสัญลักษณ์สถาบันทางศาสนาจะเป็นผู้นำทาง

จิตวิญญาณ และผู้กุมอำนาจรัฐจะได้รับความชอบธรรมในฐานะผู้บำรุงและคุ้มครองศาสนา

2. บทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมือง พบว่า ด้านบทบาทของคณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมือง ผลการศึกษาพบว่า ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คณะสงฆ์ธรรมยุตมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองผ่านการจัดการศึกษาแผนใหม่และยังมีบทบาทอย่างสูงในการเทศนาในพิธีการต่าง ๆ ทั้งในส่วนกลางและหัวเมือง ทำให้ความคิดต่าง ๆ ที่ทรงมีพระราชประสงค์จะปลูกฝังแก่บุคคลทั้งหลายแพร่ออกไปอย่างกว้างขวาง ผลการศึกษาในส่วนดังกล่าวนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ บุศรา เกียรติอุตสาหกุล (2546) ซึ่งได้ศึกษาบทบาทคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมือง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย มีบทบาทที่สำคัญหลายประการ เช่น การเป็นศาสนทายาท ส่งเคราะห์ประชาชนสร้างเอกภาพและความสามัคคีของคนในชาติ

ด้านพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของ คณะสงฆ์ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองโดยผ่านพระราชบัญญัติการปกครอง คณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ในสมัยรัชกาลที่ 5 พบว่า การปกครองคณะสงฆ์เป็นระบบแบบรวมศูนย์อำนาจ เพื่อสร้างเอกภาพในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ โดยการปกครองสูงสุดยังอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการจัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้มีความชัดเจน มีระบบมีระเบียบมากขึ้น เพื่อจะได้กำหนดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้อยู่ในรูปแบบเดียวกันกับฝ่ายอาณาจักรในแง่ของกฎหมาย โดยพระราชบัญญัติฉบับนี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะการปกครองสงฆ์ส่วนกลางเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการปกครองสงฆ์ในต่างจังหวัดด้วย เพื่อให้รัฐสามารถถ่ายทอดหรือส่งผ่านอุดมการณ์ที่รัฐต้องการส่งต่อไปยังพลเมืองของตน โดยอาศัยคณะสงฆ์ในต่างจังหวัดให้ช่วยกันจัดการศึกษาของชาติ ตามโครงการปฏิรูปการศึกษาให้ทันสมัย ภายใต้

การจัดระเบียบการปกครองสงฆ์ผ่านทางพระราชบัญญัติ
ผลที่เกิดขึ้นทำให้คณะสงฆ์มีตำแหน่งทางการปกครอง
และมีอำนาจในการแบ่งส่วนการปกครองสงฆ์ออกเป็น
สังฆมณฑล มีเจ้าคณะมณฑลที่พระมหากษัตริย์ทรง
แต่งตั้งจากพระราชคณะเป็นผู้ดูแลกิจการคณะสงฆ์
ในสังฆมณฑลนั้น ๆ เจ้าคณะมณฑลเทียบได้กับข้าหลวง
เทศาภิบาลผู้ทำหน้าที่ปกครองประชาชน และบริหาร
ราชการแผ่นดินในมณฑล ของฝ่ายบ้านเมือง รองเจ้าคณะ
มณฑลลงมามีเจ้าคณะเมืองหรือจังหวัดที่พระมหากษัตริย์
ทรงแต่งตั้ง เพื่อแบ่งเบาภาระความรับผิดชอบของรัฐ
ให้เหลือเพียงเฉพาะฝ่ายอาณาจักร โดยรัฐจะทำหน้าที่
ให้ความอุปถัมภ์ และนอกจากนี้ฝ่ายราชอาณาจักรยัง
ได้อาศัยพระสงฆ์ช่วยในด้านการศึกษาของชาติอย่างดี
อีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะการปกครองที่ฝ่าย
อาณาจักรต้องการ

ผลการศึกษาในส่วนดังกล่าวข้างต้นนี้สอดคล้อง
กับการศึกษาของ วรายุทธ สายทอง (2547) ซึ่งได้ศึกษา
รูปแบบและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้พระราช-
บัญญัติลักษณะการปกครอง คณะสงฆ์ ร.ศ. 121 พบว่า
เกิดจากความพยายามแก้ปัญหาความแตกแยกระหว่าง
นิกายสงฆ์ เพื่อแก้ไขการประพฤติปฏิบัติผิดของพระสงฆ์
และปัญหาความล่าช้าในการแก้ปัญหาภายในคณะสงฆ์
เพื่อรวมคณะสงฆ์เป็นคณะสงฆ์แห่งชาติ และเพื่อให้
เจ้าคณะมณฑลมีอำนาจในการขยายการศึกษาตาม
นโยบายรัฐ ผลของการปกครองคณะสงฆ์ภายใต้
พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121
คือ ทำให้ปัญหาการแตกแยกระหว่างนิกายลดน้อยลง
การแก้ไขปัญหาความประพฤติปฏิบัติผิดของพระสงฆ์
ทำได้อย่างรวดเร็วโดยการออกคำสั่ง กฎ ระเบียบ และ
การประกาศใช้อย่างสม่ำเสมอเป็นผลให้ความล่าช้าใน
การแก้ไขปัญหาลงหมดไป รวมทั้งสามารถรวม
คณะสงฆ์จากที่ต่าง ๆ ให้ปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน

ผลการศึกษาเพิ่มเติมพบว่า ถึงแม้พระราชบัญญัติ
ฉบับนี้ จะให้อำนาจรัฐในการแต่งตั้งและควบคุม
การบริหารภายในองค์กรสงฆ์โดยรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียว
ก็ตาม เหตุผลก็คือความต้องการอำนาจของรัฐใน
การควบคุมพระสงฆ์ให้เป็นเอกภาพทั่วราชอาณาจักร

โดยผ่านองค์กรปกครองที่รัฐจัดตั้งขึ้น เพื่อใช้คณะสงฆ์ใน
ต่างจังหวัดเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดอุดมการณ์ไปสู่
พลเมือง แต่เมื่อวิเคราะห์จากโครงสร้างของพระราชบัญญัติ
คณะสงฆ์ก็จะถูกกล่าวหาว่า ขวาวาสปกครองคณะสงฆ์
แต่ทั้งนี้ก็เพราะว่า ไม่มีคณะสงฆ์ใดที่จะสามารถปกครอง
ดูแลกันเอง โดยไม่มีการตรวจสอบถ่วงดุลและกำกับจาก
สังคมขวาวาสได้ แท้ที่จริงความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์
กับสังคมในลักษณะนี้ เป็นเรื่องปกติของสังคมไทยมา
ช้านาน และจำเป็นที่จะต้องสร้างสถาบันหรือกระบวนการ
ที่ทำให้เกิดความสมดุลระหว่างอำนาจของพระสงฆ์และ
ขวาวาส ขณะเดียวกันก็ต้องมีการจัดองค์กรของวัด
เพื่อให้วัดมีฐานอยู่กับชุมชน และเอื้อให้วัดมีกิจกรรม
ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อให้วัดเป็น
ศูนย์กลางของชีวิตในชุมชน และขยายมุมมองของ
การปฏิรูปคณะสงฆ์ให้พ้นจากกรอบเดิมๆ ซึ่งจะช่วยให้
คณะสงฆ์สามารถปรับเปลี่ยนการปกครองภายในให้เข้า
กับสถานการณ์บ้านเมืองในช่วงนั้น บทบาทของพระสงฆ์
ต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองมีความสัมพันธ์
ต่อประเทศมาอย่างช้านาน นับตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน
สามารถสะท้อนให้เห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาและคณะสงฆ์
เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับอาณาจักรไทย มีพลังในเชิงเหตุผล
คือสามารถใช้อธิบายความซับซ้อนของปัญหาลังคมและ
การเมือง พร้อมเสนอทางออกได้อย่างสมเหตุสมผล
มีพลังในเชิงความคิด คือสามารถชี้นำทางความคิดของ
คนร่วมสมัยได้ และมีพลังทางวัฒนธรรม หมายความว่า
สังขธรรมและจริยธรรมของพุทธศาสนาสามารถสร้าง
ค่านิยมรักสันติภาพ และเป็นรากฐานแห่งเอกภาพในสังคม
สมัยใหม่ได้จริง พุทธศาสนาโดยมีคณะสงฆ์กับสถาบัน
กษัตริย์เป็นของคู่กัน สถาบันกษัตริย์มั่นคง พุทธศาสนา
ก็มั่นคง บทบาทของคณะสงฆ์ผูกติดอยู่กับอำนาจของ
ประชาชนที่จะดูแลสังคมที่ดีตามหลักคำสอนของพุทธ
ศาสนาอย่างเป็นอิสระจากการควบคุมของอำนาจรัฐ
มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ นอกจากนั้นบทบาทคณะสงฆ์
ไทยยังคงผูกติดอยู่กับอุดมการณ์ “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์”
อันเป็นอุดมการณ์ตกทอดมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน
ดังนั้นผลแห่งการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครอง
คณะสงฆ์ ร.ศ. 121 ดังที่ได้กล่าวมา มิได้มีจุดมุ่งหมาย

ที่จะสร้างความเสมอภาคในการปกครองคณะสงฆ์ จตุม่งหมายสำคัญของรัฐบาลขณะนั้นคือ กำหนดโครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ให้สอดคล้องกับ อาณาจักรโดยให้เป็นระบบรวมศูนย์ เพื่อประโยชน์ด้าน การศึกษาแก่ประชาชน รวมไปถึงนัยยะต่อการสถาปนา อำนาจอธิปไตยใหม่ของประเทศไทยให้มีความมั่นคงและ มีเอกภาพทางการเมือง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้ประโยชน์

1) ควรนำเสนอหรือเผยแพร่ผลการศึกษา ค้นคว้าต่อสังคมหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ เกิดการรับรู้ร่วมกัน และเป็นการเผยแพร่รูปแบบ แนวทาง และทฤษฎีการมีบทบาททางการเมืองของคณะสงฆ์ ธรรมยุตต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองที่ถูกต้อง เหมาะสม ให้ปรากฏในวงกว้าง

2) ควรส่งเสริมให้คณะสงฆ์มีบทบาทใน การส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองที่ถูกต้อง เหมาะสม ตามบทบาท สถานะ และวิธีการที่เหมาะสม ในยุคสังคม ปัจจุบันและวิทยาการที่เปลี่ยนไป เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

3) คณะสงฆ์ควรกำหนดเป้าหมายและ แนวทางในการปฏิบัติตนที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมและ

ต่อเนื่องในการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองให้เกิด การพัฒนา สนับสนุนและเอื้อต่อการเข้าไปมีส่วนร่วม อย่างจริงจัง และกระทำตนเป็นตัวอย่างแห่งความดีใน การเมืองให้เห็นเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชนและ ให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติตาม

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษากระบวนการกล่อมเกลางานทาง สังคมโดยศึกษาผ่านพระราชบัญญัติหรือกฎหมายอื่น ๆ เช่น กฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติในส่วนที่เกี่ยวข้อง กับการปกครองสงฆ์

2) ควรศึกษาบทบาทของคณะสงฆ์ในยุค ปัจจุบันที่มีต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมืองใน ระบอบประชาธิปไตย โดยศึกษาในเชิงเปรียบเทียบใน ช่วงก่อนการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองและหลัง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง

3) ควรมีการศึกษารูปแบบบทบาทของคณะสงฆ์ต่อ การส่งเสริมด้านอื่น ๆ เช่น การเมือง การปกครอง หรือ การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่สังคม เป็นต้น เพื่อนำผล มาเปรียบเทียบกับการศึกษาในครั้งนี้ และหาข้อสรุปที่ เหมาะสมร่วมกัน

4) ควรมีการศึกษาลักษณะบทบาทของคณะสงฆ์ มหานิกายต่อการส่งเสริมด้านการเมือง เพื่อนำผลมา เปรียบเทียบกับการศึกษาในครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2525). **ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี**. กรุงเทพฯ: การศาสนา, นิธิ เอียวศรีวงศ์, (2525). **วัฒนธรรมพระภิกษุกับวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
- บัณฑิต บุญศรี. (2549). **บทบาทพระธรรมจาริกกับการสร้างจิตสำนึกความเป็นไทยของชาวเขา**. วิทยานิพนธ์ ศศ. ม.เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
- บุศรา เกียรติอดุลสาธุกุล. (2546). **บทบาทคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายต่อการส่งเสริมอุดมการณ์ทางการเมือง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว**. สารนิพนธ์ ศศ. ม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
- พระมหาปัญญา ลักษณะจันทร์. (2549). **กำเนิดและพัฒนาการของพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ในสมัย รัตนโกสินทร์**. วิทยานิพนธ์ พธ. ม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

- ภัชราพร ช้างแก้ว. (2530). **พระพุทธศาสนากับการก่อตัวของรัฐไทยแบบใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
- วรายุทธ สายทอง. (2547). **การปกครองคณะสงฆ์ไทยภายใต้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครอง คณะสงฆ์ ร. ศ. 121**. ปรินิพนธ์ ศศ. ม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร
- เวลลา, วอลเตอร์ เอฟ. (2514). **แผ่นดินพระนั่งเกล้า**. แปลโดย นิจ ทองโสภิต สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย,
- สุพล ศิริ, พระมหา. (2541). **พัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ไทย พ. ศ. 2484 – 2535**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล,
- อนันต์ วิริยะพินิจ และนภนาท อนุพงศ์พัฒน์. (2549). **การปฏิรูปพุทธศาสนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
- อรรถจักร สัตยานุรักษ์. (2541). **การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนผู้นำไทยตั้งแต่รัชกาลที่ 4 – พ. ศ. 2475**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,